

Kayıt Dışı İstihdam ve Emekli Aylığı İkamesi Olarak Aile Desteği

Özet

Bu çalışma, ardışık kuşaklar bulunan bir genel denge modeli kullanarak, işgücü vergi düzenlemelerine uymama ile karakterize olan talep taraflı bir kayıtdışı istihdam analizi sunmaktadır. Bir sosyal emeklilik sistemi, dağıtım yoluyla kayıtlı çalışanların emekliliklerini finanse ederken var olan sosyal destek ağı kayıtdışı çalışanlara emekliliklerinde katkı sağlamaktadır. Bu çalışmanın amacı, sosyal destek ağlarının sosyal refaha ve büyümeye etkisini incelemektir. Sonuçlar, sosyal destek ağları ile birlikte denetim politikalarının ücret seviyeleri, büyüme ve sosyal refaha etkisini içermektedir.

Renginaz DAYANGAÇ¹
Bilge ÖZTÜRK GÖKTUNA²

Anahtar Kelimeler: Özel transferler ve kayıtdışı istihdam, denetim

Informal Employment and Family Support as a Substitute for Pension

Abstract

This paper suggests a demand side analysis of informal employment characterised by incompliances with labour tax regulation using a general equilibrium model with overlapping generations. A public social insurance provide benefits to formal employees in retirement, while we allow for an informal insurance mechanism for informal employees through a social norm of mutual support. The objective of the paper is to evaluate impact of auditing policy and social norms on growth and social welfare. We provide an analysis on the impact of social support networks as well as auditing policies to wage levels, growth and welfare.

Keywords: Private transfers and informal employment, auditing

¹ Öğr. Gör., Galatasaray
Üniversitesi ve GİAM
rdayangac@gsu.edu.tr

² Yrd. Doç. Dr., Galatasaray
Üniversitesi ve GİAM
bozturk@gsu.edu.tr

1. Giriş

Türk Aile Yapısı üzerine yapılan anket (2006) bireyler tarafından emeklilik anlayışı ile ilgili ilginç gerçekleri ortaya koymaktadır. Çocukları ile birlikte yaşayan yaşlı katılımcıların %55'i, bu seçimlerinin nedeni olarak sosyal normlar ve gelenekler, karşılıklı destek ve çocuklarının isteğini göstermişlerdir ve tüm katılımcıların hemen hemen %90'ı çocukların yaşlanmış ebeveynlerine finansal olarak destek olmaları ve onlara bakmaları gerektiği konusunda hemfikir görünmektedir. Bu çarpıcı istatistikler, gelişmekte olan ülkelerde risk sigortası mekanizmalarının ilginç bir yönüne işaret etmektedir. Birçok gelişmekte olan ülkede, sosyal norm ve gelenekler farklı risklere karşı destek ağları olarak çalışmaktadır. Dolayısıyla, bu gibi ülkelerde, kayıtdışı istihdam¹ aynı zamanda sürekliliği olan bir durumdur.

Kayıtdışı istihdam, gelişmekte olan ülkelerde istihdamın %50'den fazla bir bölümünü oluşturmaktadır, hatta Sahra-altı Afrika ve Güney Asya bölgesindeki bazı ülkelerde toplam istihdamın %90'ına ulaşır (Huitfeldt ve Jütting (2009), Chen et. al. (2005)). Yirminci yüzyılın ikinci yarısı kamu genişlemesi ile karakterize edilirken hala çalışanların önemli bir bölümünün sosyal sigorta sistemi tarafından korunma altına alınmadan kayıtdışı olarak çalıştığını görmek şaşırtıcı olsa da kamu sigorta sistemleri ile beraber süregelen sosyal destek ağları, kayıtdışı istihdamın olumsuz etkilerini azaltıp fazlaca sosyal veya siyasi tartışma yaratma-

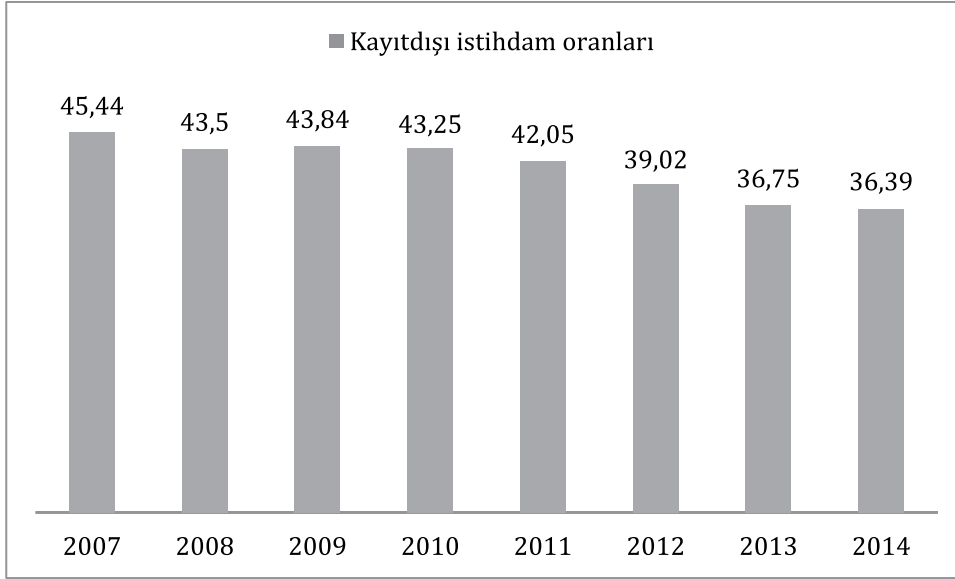
¹ Kayıtdışı istihdam, bir işverene bağlı olarak çalışarak veya kendi nam ve hesabına faaliyet göstererek yasal bir şekilde istihdam katılan kişilerin, çalışmalarının gün veya ücret olarak Sosyal Güvenlik Kurumuna (SGK) ve Gelir İdaresi Başkanlığına (GİB) hiç bildirilmemesi ya da eksik bildirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmada, kayıtdışı istihdam kapsamında, sosyal güvenlik kurumuna çalıştıkları hiç bildirilmeyen kişilerden bahsedeceğiz. Bu durum kayıtdışılığın en yaygın şekli olarak görülmektedir.

dan kayıtdışı istihdam ilişkilerini rasyonalize etmektedir.

Türkiye'de, son zamanlarda hükümet kayıtdışı ekonominin azaltılması yönünde denetimin verimini ve kapasitesini artırarak ve genç çalışanlara vergi sübvansiyonu sağlayıp işgücü maliyetini azaltarak kararlı tavrını göstermeye başlamıştır. 2006 yılında, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı kayıtdışı istihdamın azaltılmasını hedefleyen bir proje hayata geçirmiştir. Dokuzuncu Kalkınma Planı hükümetin birincil hedefini kayıtdışı ekonomiye karşı mücadele olarak tanımlamıştır. 2008 ve 2009 yılları "kayıtdışı ekonomiyle mücadele yılları" olarak ilan edilmiştir ve Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı koordinasyonuyla hazırlanan "eylem planı taslağı" Bakanlar Kuruluna sunulmuş, "Kayıtdışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi" olarak Resmi Gazetede yayımlanmıştır. Bu plan kapsamında, SGK da dâhil tüm kurum ve kuruluşların (illerde bulunan KOSGEB birimleri, organize sanayi bölgeleri, küçük sanayiler, esnaf ve sanatkâr odaları, ticaret ve sanayi odaları, ziraat odaları, SMMM odaları, işçi sendikaları ve istihdama yönelik faaliyetleri bulunan diğer sivil toplum kuruluşları yerel yöneticileri) kayıtdışı ile ilgili işbirliği çerçevesinde mücadele edilmesi öngörülmüştür. 2008-2010 yılları için Kayıtdışı Ekonomiyle Mücadele Eylem Planı hazırlanmış ve uygulanmıştır: bu eylem kapsamında işverenin maliyetinin azaltılması açısından teşvikler bulunmaktadır. Bu kayıtdışı ekonomi hedefli politikalar sayesinde, kayıtdışı istihdamın payı, 2014 yılında sadece %36.39'e kadar düşmüştür. Bu ise hala, 25 milyon 194 bin çalışan üzerinden, 9 milyon 168 bin çalışanın bir emeklilik sigortası tarafından korunmadığı anlamına gelir. Tablo 1 yıllara göre kayıtdışı istihdam oranlarını göstermektedir.

² Bu çerçevede, toplantı ve seminerlerin organize edilmiş, bu toplantı ve seminerlerde yerel yazılı ve görsel basının toplantılara katılımının sağlanmış, yazılı ve görsel basında toplandırlara ait haber ve yorumların yer almasına çalışılmıştır.

Tablo 1

(Kaynak: Sosyal Güvenlik Kurumu)

Kayıtdışı istihdam ile kurumsal çerçevenin bağlantıları birçok teorik ve ampirik çalışmaya ilham vermiştir. İlk olarak, uzun bir süre, gelişmekte olan ülkelerde kayıtdışı istihdamı açıklamak için parçalı işgücü piyasası hipotezi (Lewis (1954), Harris ve Todaro (1970), Fields (1975)) teorik ve ampirik çalışmalarda ele alınmıştır. Teori ilginç sonuçlar sunsa da ampirik çalışmalar, birçok durumda böyle bir parçalanma yönünde karar vermek için güçlü kanıtlar bulamamaktadır³. Arz tarafından bakıldığında, yakın zamanlı çalışmalar, genellikle, kayıtdışı istihdamın daha eski çalışmalarda iddia edildiği gibi hep az nitelik gerektiren işler için olmayacağı ve gelişmekte olan ülkelerde kalıcı olmasını anlayabilmek için yarattığı alternatif istihdam etikleri, manevi getiriler ve sigorta ağlarının ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır (De Soto (1989), Maloney (2004) ve Kucera ve Roconlato (2008)). Talep tarafından bakıldığında, sendikalaşma düzeyleri, işgücü piyasası katılımları ve yönetmelik ve vergilerle yaratılan çarpıklıklar gibi argümanlar da incelenmiştir (Galli ve Kucera (2004), Heckman ve Pages-Serra (2000), Saavedra ve Torero (2004)). Kayıtdışı istihdamın kurumsal belirleyicileri üzerinde çalışmalar kayıtdışılık ve hukuki yaptırım ile tanımlanan kurumsal kalite arasın-

da negatif bir ilişki bulmaktadır (Dabla-Norris et al. (2008), Dreher et al. (2009)). Son olarak, Amaral ve Quintin (2006) makalesinde sunulan bir genel denge modeli, çalışanların kayıtdışı ve kayıtlı iş arasında kayıtsız olduğu ve firmaların boyut, yönetsel beceri, kredi piyasalarına erişim ve vergi düzenlemelerine uyum konusunda farklılaştığı tek ve rekabetçi bir işgücü piyasası yoluyla büyük firmaların kayıtlı ve küçük firmaların kayıtdışı istihdama başvuracağını ve dengede aynı niteliklere sahip çalışanlar için kayıtdışı ve kayıtlı ücretin eşit olacağını gösterir. Aynı zamanda, kayıtdışı istihdam konusunda dinamik bir analiz öneren Araujo De Souza (2010) ve Öztürk Göktuna ve Dayangaç (2011) makalelerine başvurabiliriz. Bu çalışmalar, evrimsel dinamikler yoluyla toplam istihdam içinde kayıtdışılığın kararlı bir payı olduğunu göstermektedir. İlk çalışma, aşırı düzenleyici sisteminin etkisini, işçilerin dinamikleri ve firmaların kayıtdışı ve kayıtlı ekonomiye geçmesi ve bunlardan çekilmesi dinamikleri ile bağlantılar ve vergi düzenlemeleri ve uygulamaları arasındaki optimal ilişkiyi değerlendirmektedir. İkinci çalışma, ekonomide veri olan sosyal destek ağlarının etkisi kullanılarak, var olan kayıtdışı emek payına evrimsel bir açıklama sağlar. Bu çalışmalarda, kayıtdışı olmak, çalışanlar tarafından stratejik bir seçenek olarak kabul edilir ve evrimsel dinamiklerin durağan noktalarında kamu politikalarının etkisi incelenir.

³ Kayıtdışı ve kayıtlı olarak işgücü piyasasının bölündüğüne dair çalışmalar için Magnac (1991) (Kolombiya), Maloney (2004) (Meksika), Pratap ve Quintin (2002, 2006) (Arjantin ve seçilmiş gelişmekte olan ülkeler) makalelerine bakınız.

Çalışmamızda, vergi düzenlemelerine uymama ile karakterize edilen bir talep tarafı⁴ analizi öneriyoruz. Sosyal norm haline gelmiş karşılıklı aile desteği mekanizması, kayıtdışı çalışanlar için resmi olmayan bir sigorta mekanizması sağlarken kayıtlı çalışanlar ise bir sosyal emeklilik sisteminin parçasıdır. Burada amacımız bir sosyal güvenlik sistemi ile korunmayan çalışanlara refahı arttırmak için yapılması gereken özel transferlerin etkisinin incelenmesidir. Sosyal yapı ile desteklenen kayıtdışı işgücü talebi, maliyetlerin azaltılması yoluyla büyümeye pozitif etki ederken toplumun bir kesiminin emekliliklerinde daha düşük refah seviyesinde yaşamasına neden olarak toplumsal refaha negatif etki eder. Bu açıdan bakıldığında, alternatif sosyal güvenlik ağları kayıtdışı çalışanların emeklilikte finansal yüklerini hafifletip yaşam kalitelerini yükseltirken kayıtdışı ekonomiyle mücadele etmek için kullanılacak politikaların etkisiz olmalarına katkıda bulunmaktadır.

2. Model

Ekonomide üç aktör bulunmaktadır: firma, hanehalkı ve sosyal güvenlik kurumu. Firma, hem tüketim hem de sermaye malı olarak kullanılabilir bir mal üretmektedir. Hanehalkı, üretim için sermaye ve esnek olmayan bir işgücü arzı sağlar. Firma, üretim sürecinde girdi olarak sermaye ve işgücü kullanır. Bu kapsamda, firmalar yasal olmayan bir şekilde bu işgücünün bir kesimini kayıtdışı olarak çalıştırır, bir başka deyişle devlete gelir vergisi ve sosyal güvenlik sistemine emeklilik katkılarını ödemez. Böyle yasal olmayan istihdam uygulamalarını tespit etmek için bir denetim kurumu faaliyet göstermektedir ve bu gibi kayıtdışı istihdam durumları, denetim kurumu tarafından yakalandığında cezai yaptırım söz konusudur. Emeklilik döneminde, kayıtlı işçiler sosyal güvenlik sisteminden emeklilik aylıklarını alır ve kayıtlı olmayan emekliler ise ailenin çalışan üyelerinden gelen özel transferlerden yararlanır. Bu modelleme, kuşaklar arası risk paylaşımı sağlayan bir piyasa dışı yönetime izin verir.

4 Yüksek işsizlik oranı kayıtdışı istihdamın bir nedeni olabilmektedir. İşsizliğin yüksek olduğu il veya sektörlerde kişiler sosyal güvenlik korumasından önce iş bulma arayışındadırlar. Kayıtlı olmadan önce çalışma talebi olan işçiler karşısında işverenin yasal olmayan kayıtdışı istihdama başvurduğunu gözlemlemektediriz.

2.1. Firmalar

Üretim, işgücü ve sermaye gerektirir ve firmalar üretim sürecinde maliyet azaltma amacıyla toplam istihdamın bir kısmını, yasal olmayan bir şekilde kayıtdışı olarak çalıştırır. Bu model kapsamında, kayıtlı ve kayıtdışı çalışanlar arasında hiçbir üretkenlik farkı olmadığını kabul ediyoruz. Bu durumda, bu iki farklı maliyete sahip işgücü mükemmel ikame olarak kabul edilebilir. Üretim teknolojisi Cobb-Douglas üretim fonksiyonu ile temsil edilmiştir.

$$Q_t = F(k_t, l_t) = k_t^\alpha l_t^{1-\alpha}$$

Burada l_t işgücü girdisinin bir bölümü kayıtlı ve diğer bölümü kayıtdışı işgücünden oluşmaktadır. Üretim teknolojisi sabit ölçekli ve sermaye ise tam olarak yıpranmaktadır: r faiz haddi ise sermayenin bir biriminin toplam maliyeti $(1 + r)$ 'dir. Kayıtlı işçilerin maliyeti, w brüt ücrete ek olarak gelir vergisini içerir ve kayıtdışı işçi maliyeti, kayıtlı çalışanın emeklilik katkı payı alındıktan sonraki net ücretine eşittir. Kayıtdışı istihdam, bu davranışın denetim yoluyla yakalanması halinde, çalışanın ücretinin belli bir oranı ceza ödenmesi ile sonuçlanır. Denetim maliyetli olduğu için, her kayıtdışı çalışanın denetimle yakalanması mümkün değildir. Belli bir sıklıkla, denetim kurumu denetim yapabilmektedir. Bu ekonomi, böylelikle, vergiden kaçma davranışına belirli bir oranda izin verir. Bu durumda, firmanın kayıtdışı istihdamının yakalanacak olacak payı, bu denetlenme olasılığı çarpı kayıtdışı istihdamın payıdır. Firmalar, kayıtlı ve kayıtdışı istihdam ettikleri çalışanlar arasında hiçbir üretkenlik farkı olmadığından, bu maliyetleri dikkate alarak karlarını maksimize edecek şekilde her iki şekilde istihdam sağlayacaklardır.

2.2. Hanehalkı

Tüketiciler iki dönem yaşarlar ve bu dönemler çalışma ve emekliliktir. Bu nedenle, nüfus çalışan ve emeklilerden oluşmaktadır. Tüketiciler, r reel faiz oranı ve w ücret karşılığında işgücü piyasasına sundukları bir birim işgücü arzı veri olarak ücretlerinin bir kısmını sermaye piyasasına yatırım yapar. Özel tasarrufun yanında, nüfusun emeklilikte sosyal güvenlik sistemi tarafından korunmayan bireylerine özel transfer yapılmaktadır. Tüketiciler, çalışma hayatları ve emeklilikleri boyunca yaptıkları tüketimden fayda sağlarlar. β zaman tercihleri-

ni ve $u(\cdot)$ anlık fayda fonksiyonu ifade ederse, aşağıdaki iskontolanmış hayat boyu fayda fonksiyonu tüketicinin tercihlerini yansıtmaktadır:

$$U(c_t, d_{t+1}) = u(c_t) + \beta u(d_{t+1})$$

Tüketiciler, her iki dönemin bütçe kısıtı altında, bu hayat boyu faydayı maksimize etmektedirler. İlk çalışma dönemi bütçe kısıtı, sosyal güvenlik kurumu katkı payı ve özel transfer payı çıkarıldıktan sonra kalan ücretin tüketim ve yatırıma bölüştürülmesidir. İkinci emeklilik dönemi bütçe kısıtı ise emeklilik aylığının ve yatırım getirisinin tümünün tüketime harcanmasıdır. Tüketicilerin hayatlarının sonunda gelirlerinin herhangi bir bölümünü miras olarak bırakmadıkları varsayılır, yani bütün gelir tüketilir. Yatırımın ise negatif olmadığını yani tüketicilerin likidite kısıtları olduğunu varsayacağız. Emeklilik gelirleri, iki farklı çalışma olasılığı olduğu için iki türdür. *Kayıtlı olan çalışanlar, emekliliğe hak kazandıklarında, sosyal güvenlik kurumundan emeklilik maaşlarını alacaklardır. Kayıtdışı çalışanlar için ise iki durum söz konusudur. Bu çalışanların bir kısmı, denetim sırasında bu yasal olmayan durum ortaya çıktığında, kayıtlı olacaklar ve kayıtlı çalışanlar gibi emeklilik maaşı almaya hak kazanacaklardır, ancak denetim sırasında kayıtdışı oldukları görünmeyen kısım, emekliliklerinde ailelerindeki çalışan genç bireylerden gelen özel transferlerle emekliliklerini geçireceklerdir.*

2.3. Emeklilik sistemi

2.3.1. Sosyal Güvenlik Kurumu

Emeklilik sistemi dağıtım (PAYG) üzerine kuruludur. Dağıtım mekanizmasında, bir sigorta döneminde toplanan primlerle, bu dönem veya bir sonraki dönemde emekli aylıklarının finanse edilmesi sağlanır. Burada kullandığımız dağıtım sisteminde belirli katkı payı ilkesi geçerlidir. Bu sistem, bu şekliyle hem katılım hem de dağılım öğeleri içermektedir. Bunun yanında, denetim mercii'nin de bu sistemle beraber işlediğini varsayacağız. Denetim mercii, ceza oranları ve denetim olasılıklarını kayıtdışı istihdamın boyutunu etkileyebilecek araçlar olarak kullanmaktadır. Denetim maliyetlidir ve bu maliyetin toplanan cezalarla karşıladığı bir ekonomide dengeyi inceleyeceğiz. Denetimin maliyeti, yakalanmış olan kayıtdışı çalışan

sayısına bağlıdır. Bu maliyetin sabit ölçekli olduğunu ve verimliliklerinin denetimin etkinliği çarpı birim ücret bir başka deyişle üretimin verimliliği olduğunu varsayıyoruz. Bu şekilde denetimin etkinliği de denetimin parametrelerden biri haline gelmektedir. Denetim ajansı, iki araç arasında seçim yapabilir: ceza seviyeleri veya denetimin sıklığı. Yasal olmayan kayıtdışı istihdama karşı mücadeleye için, ceza oranının belirlenmesi, denetim sıklığını değiştirmekten daha zordur çünkü yasal bir idari tedbir gerektirir ve çok kolay ve sıklıkla değiştirilemez. Biz de araçların etkisini incelerken, aslında kurumların çoğunlukla denetim sıklığı ile oynamayı tercih ettiğini varsayacağız.

2.3.2. Aile içi transferler

Kayıtdışı çalışmış ve denetim sırasında yakalanmamış çalışanların emeklilik dönemi, tüm çalışanlar tarafından yapılan transferlerle finanse edilir. Genç çalışanların, bu yaşlı emekli kesimle gelirlerinin belli bir oranını paylaştıklarını varsayıyoruz. Bu oran toplumsal uzlaşma ile belirlenir. Yasal sosyal sigorta koruması altında olmayan bir yaşlı tarafından alınan bu sosyal uzlaşma transferleri, kayıtlı çalışanların gelirlerine konulan bir vergi gibi çalışmaktadır.

2.4. Piyasalar

Her dönem, hanehalkı toplam tasarrufları, yatırımı ve bir sonraki dönem sermaye stokunu belirler. Sermaye tam amortisman oranı ile yıpranır. İşgücü piyasasında denge, işgücü talebi ile temsili hanehalkının işgücü arzı eşitlendiğinde gerçekleşir. Ama yukarıda hanehalkının her dönem bir birim işgücü arz ettiğini kabul ettiğimiz için tam istihdam altındaki işgücü piyasasında dengede işgücü talebi bir birim olacaktır. Yukarıda varsaydığımız gibi ekonomide üretilen mal, bir tüketim malı olmasının yanı sıra bir sermaye malı olarak da kullanılmaktadır. Her dönemde, denge durumunda, çalışan kuşakların yatırımları ve çalışan ve emeklilerin tüketimleri, kamu harcamaları toplamı ile ekonomide üretilen çıktı eşittir.

2.5. Denge ve durağan durum

Ekonominin dengesi: gelir vergisi, denetimin etkinliği ve sıklığı politikaları, dağıtım emeklilik sistemine katkı payı ve özel transfer oranı veri ola-

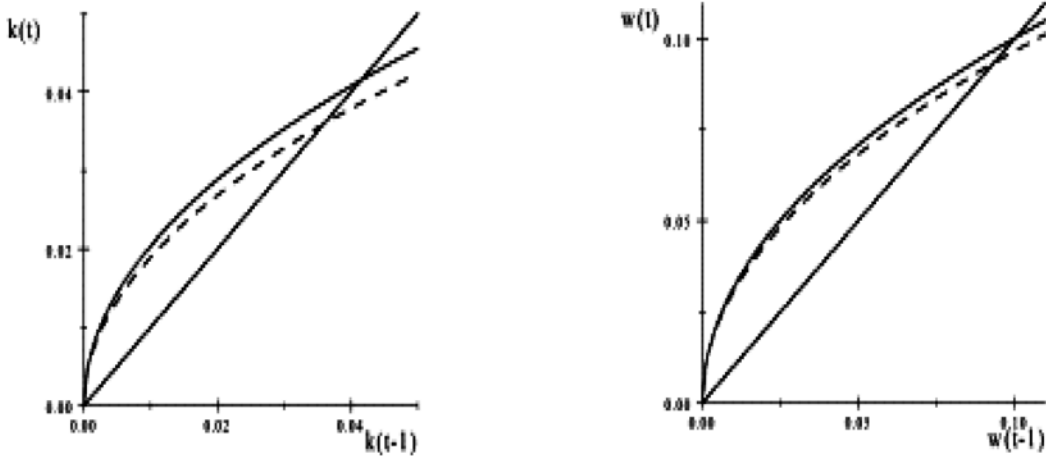
rak, tüketiciler, bütçe kısıtı altında hayat boyu faydalarını maksimize edecek tüketim seviyelerini seçerler, firmalar ise karlarını maksimize edecek ücret, sermaye getirisi ve kayıtdışı işgücü arzını belirler, mal, sermaye ve işgücü piyasası dengeye gelir. Durağan durumda ise bir dönem önceki sermaye birikimi ile bir sonraki dönem sermaye birikimi birbirine eşittir. Ek A, bu denge ücret ve sermaye yolunun hesaplamasını sunmaktadır. Şimdi denge ve durağan durum sonuçları kullanılarak, sosyal ağ ve denetim politikalarının sermaye birikimi ve sosyal refah etkisini inceleyeceğiz.

2.5.1. Sosyal ağların etkisi

Durağan durumda, modeldeki ücret ve sermaye seviyesinin özel transfer oranı ile ters ilişkisi olduğu görülmektedir. Bu, çalışanların ailedeki emeklilik aylığı almayan yaşlılara yardımlarını arttırdıkça ücret seviyesinin düşeceği anlamına gelmektedir. Aile içi bağıllık ekonomide ücret düzeylerini azaltmaktadır. Bu durum, aile bağlarından güç alan sosyal sigorta ağları ile beraber işleyen resmi sosyal sigorta sistemi bulunan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için çok tanıdık bir görüntüdür. Aslında, bu tür sosyal destek ağları sadece kendi geliri ile birçok riski sigortalamak zorunda olan çalışanların üzerindeki stresi azaltarak düşük ücret düzeylerine imkan verir. Bu sos-

yal bağıllık, tasarruf böyle özel kanallarla yapıldığı için aynı zamanda gelişmiş ülkeleri yakalama zorluğunu beraberinde getirmektedir. Türkiye veri ve emeklilik katkı oranlarını kullanarak bu sonucu örneklendirebiliriz. Türkiye’de, çalışanlar, brüt ücretlerinin %9’unu emeklilik sistemine katkıda bulunmak zorundadırlar ve işveren katkısı %11’dir. Yeldan ve Voyvoda (2005) reel faiz oranı için %10 gibi bir tahmin yapmaktadır, bu faiz oranı, 0.909 iskonto oranı vermektedir. Üretim fonksiyonu kalibrasyonu Cobb-Douglas teknolojisinin parametrelerinin belirlenmesini içerir. Saygılı et al. (2001) tahminine göre sermaye verimlilik oranı yaklaşık 0.5 olarak görülmektedir. Denetim kurumu parametrelerini sonuçları örnekleymek için özel olarak seçerek Şekil 1’de sermaye ve ücret dinamikleri verilmiştir. Kalın çizgi hiç özel transfer olmayan durumu ve aralıklı çizgi ise özel transfer oranının emeklilik katkı payı oranının yarısına eşit olduğu durumu göstermektedir. Bu çizgilerin 45o doğrusu ise kesişimi ise durağan durumu vermektedir. Bu durağan değerlerin, özel transfer artınca azaldığını görüyoruz. Bunun yanında, özel transferler toplumun bir kesiminin refahını arttırdığı için sosyal refaha etkileri farklıdır. Bir yandan ücret seviyesini düşürdüğü ve bir vergi gibi etki ettiği halde toplumun bir kesiminin emeklilikte refahını arttırmaktadır. Bu nedenle **sosyal refahı maksimize edecek pozitif bir özel transfer seviyesini bulunmaktadır.**

Şekil 1

2.5.2. Denetleme politikalarının etkisi

Denetleme kurumunun bütçesi dengede olduğu için, bu kurum, denetleme sıklığını veri olarak alarak bir ceza seviyesi veya ceza seviyesini veri olarak alarak denetleme sıklığını belirler. Açıkça, **bu**

araçlar işgücü maliyetini arttırdıkları için ücret ve sermayeye negatif etki ederler. Denetleme kurumu, bu politikaları sosyal refahı maksimize edecek şekilde belirleyecektir. Sosyal refah hesabında aynı özel transferlerin sosyal refaha etkisinde olduğu gibi iki etki söz konusudur. Birinci

etki, bu araçların maliyeti arttırma yoluyla ücreti pozitif etkilemesidir. İkinci etki ise bu araçlar yoluyla kayıtdışı istihdam azaltılırsa, kayıtdışı çalışan bir kesimin kayıtlı hale gelmeleri ve emekliliğe hak kazanmaları yoluyla sosyal refahın pozitif etkilenecek olmasıdır. Yaşlılıkta gelir artışının etkisi, ücretlerin cezalarla düşüşünün etkisi karşılaştırıldığında, gelirin etkisi ağır basarsa, denetim kurumunun kayıtdışı işgücü talebini kontrol etmek için denetleme araçlarını kullanmak isteyeceğini söyleyebiliriz. Optimal ceza oranı seçimi ile ilgili bir başka öngörü ise refahın kısa vadeli analizden kaynaklanır. Bu cezanın artışının hemen hissedilecek etkisi genç kuşakların gelirlerinin ve özel transferler yoluyla yaşlı kuşakların bir bölümünün gelirlerinin azalması olacaktır. Kayıtdışı istihdamın tespiti ve cezalandırması, gelecek yaşlı kuşakların gelirlerinde bir artış sağlayacaktır ama bu artış ücret seviyesindeki düşüş ile belli bir oranda bastırılacaktır. Denetim kurumu, seçim kaygıları olan bir hükümet için çalıştığında, bu kısa süreli analizi düşük ceza veya laissez faire politikaları takip edecektir.

3. Sonuç

Kayıtdışı istihdam bulunan ve yaşlılara yapılan desteğin sosyal norm oluşu ile karakterize edilen bir ekonomi sunduk. Modelin dengesi, bu ekonomide ücret seviyesinin sosyal norm tarafından dikte edilen özel transferlerin seviyesinden negatif etkilendiğini göstermektedir. Bu sonuç, sosyal destek ağlarının varlığında, çalışan nüfusun düşük ücret düzeyleri ile karşı karşıya olduğu gerçeği ile örtüşmektedir. Kayıtdışı işgücü talebi olmayan, firmaların hukuki düzenlemelere uyduğu veya bütün istihdamın denetlenmesi mümkün olan bir ekonomi ile model ekonomisinin karşılaştırılması, kayıtdışı istihdamın olduğu ekonomide, sermaye ve ücret seviyelerinin artacağını (işsizlik olmasına modelde izin verilmedi ama izin verildiği durumda işsizliği azalacağını) gösterecektir. Kayıtdışı yapı ile sermaye birikimi ve ücret düzeylerini artırıp sosyal destek ağlarının varlığı, kayıtdışı istihdamın etkilerini hafifleterek bu baskıları azaltmaktadır.

Başka bir sorun, yoğun akademik ve siyasi tartışmalara neden olan emeklilik reformlarının uygulamalarıdır. Çoğu ülke dağıtım (PAYG) sistemi emeklilikleri, gönüllü bireysel emeklilik fonu hesapları ile birleştiren karma finansman düzenleri benimsiyor. Bu çalışma ışığında, ekonomilerin ku-

rumsal yapılarının, bu geçişlerde tartışılması gerektiğini düşünüyoruz. Bu çalışmadaki gelişmekte olan ülkelerden ilham alınan ekonomi, özellikle bu ekonomilerin kurumsal özelliklerinin biri olan sosyal destek ağlarını ele almaktadır. Bu kapsamda, kayıtdışı olma, dağıtım (PAYG) düzeninin bir yan ürünü olduğu için bireysel yatırım fonları varlığında böyle bir durum olmayacağını söylemeliyiz. Yatırım fonlarına dayalı sistemler, çalışanların yatırımlarını ekonomiye akıtma aracı olduklarından, var olan özel transferlerden kötü etkileneceklerdir. Bunun yanında, geçiş sırasında, bazı emekliler hala çalışan kuşakların desteğine ihtiyaç duyacakları için, bu sosyal destek ağının birden yok olmasını bekleyemeyiz. Aslında, hükümet müdahalesi, geçiş sürecinde, kayıtdışı emeklilerin refahlarında aile desteğinin rolünü azaltmak için gerekli olabilir. Bunun için gerekli olacak vergi geliri, bu özel transferlerin yerini alacak bir gelir vergisi ile sağlanabilir. Bu verginin etkisi, genç kuşaklar üzerinde az da olsa etki edecektir ve ne kadar az etkiye sahip olursa olsun, vergi politikaları ve şimdiki ve gelecek kuşakların gelirleri üzerinde geçişin olası sonuçlarını, refah ve büyüme etkilerini göz önüne almalıyız.

Ek A

Firma maksimizasyonu birinci derece koşulları aşağıda verilmiştir:

$$r_t + 1 = \alpha \frac{y_t}{k_t}$$

$$\tilde{w}_t = (1 - \alpha) \frac{y_t}{l_t^d}$$

$$\frac{df}{d\lambda} \lambda_t + f = \frac{\tau_w + \theta_u}{\tau_w + \theta_u + \phi}$$

Buradan kayıtdışı istihdam oranı şöyle verilir:

Tüketici maksimizasyonu birinci derece koşulları aşağıda verilmiştir:

$$\frac{(c_t^h)^{-1}}{\beta(d_{t+1}^h)^{-1}} = R_{t+1}$$

Denge koşullarını kullanarak ücret ve sermaye dinamiklerine ulaşırız:

$$w_t = \left(\frac{\alpha\beta(1 - \theta_u - \theta_q)g^{\frac{\alpha-1}{\alpha}}(1 - \alpha)^{\frac{1}{\alpha}}}{(1 + \alpha\beta)((\theta_u + \tau_w)m + \theta_q) + (1 + \beta)\alpha(1 - \theta_u - \theta_q)} \right)^\alpha w_{t-1}^\alpha$$

$$k_t = \frac{\alpha(1 - \alpha)\beta(1 - \theta_u - \theta_q)}{(1 + \alpha\beta)((\theta_u + \tau_w)m + \theta_q) + (1 + \beta)\alpha(1 - \theta_u - \theta_q)} (k_{t-1})^\alpha$$

$$g^e = 1 + \tau_w - \frac{(\tau_w + \theta_u)^2}{4z(\tau_w + \theta_u + \phi)}$$

τ_w gelir vergisi oranı

θ_u dağıtım emeklilik sistemi katkı payı

θ_q sosyal destek ağı özel transfer oranı

λ kayıtdışı istihdam oranı

z denetleme sıklığı

f denetleme olasılığı

f kayıtdışı çalıştırma cezası

Kaynakça

ARAUJO, R. A. ve N. A. DE SOUZA. (2010). An evolutionary game theory approach to the dynamics of the labour market: A formal and informal perspective, *Structural Change and Economic Dynamics*, 21:2, 101-110.

AMARAL, P. ve E. QUINTIN. (2006). A Competitive Model of the Informal Sector, *Journal of Monetary Economics*, 53, 1541-53.

CHEN, M., VANEK, J., LUND, F., HEINTZ, J., JHABVALA, R. ve C. BONNER. (2005). *The Progress of the World's Women 2005: Women, Work and Poverty*, United Nations Development Fund for Women (UNIFEM), United Nations, New York.

DABLA-NORRIS, E., GRADSTEIN, M., ve G. INCHAUSTE. (2008). What Causes Firms to Hide Output? The Determinants of Informality. *Journal of Development Economics*, 85, 1-27.

De Soto, H. (1989). *The Other Path: The Invisible Revolution in The Third World*, Basic Books, New York.

DREHER, A., KOTSOGIANNIS, C. and S. MCCORRISTON. (2009). How Do Institutions Affect Corruption and the Shadow Economy? *International Tax and Public Finance*, 16, 773-796.

FIELDS, G.S. (1975). Rural-Urban Migration, Urban Unemployment and Underemployment and Job Search Activity in LDCs, *Journal of Development Economics*, 2, 165-188.

GALLI, R. ve D. KUCERA. (2004). Labor standards and informal employment in Latin America in *World Development*, 32-5, 809-828.

HARRIS, J.R. ve M.P. TODARO. (1970). Migration, Unemployment and Development: A Two-Sector Analysis, *American Economic Review*, 60(1), 126-142.

HECKMAN J. ve C. PAGES-SERRA. (2000). The Cost of Job Security Regulation: Comments Evidence from Latin American Labor Markets, *Economia*, 1(1), 109-144.

HUITFELDT, H. ve J. JUTTING. (2009). Informality and Informal Employment in Promoting Pro-Poor Growth: Employment,

OECD, 95-108.

KUCERA, D. ve L. RONCOLATO. (2008). Informal employment: Two contested policy issues, *International Labour Review*, 147-4, 321-348.

LEWIS, W. (1954). *The Economic Development with Unlimited Supply of Labour*, Manchester School 22, 139-191.

MAGNAC, T. (1991). Segmented or Competitive Labour Markets?, *Econometrica*, 59, 165-87.

Maloney, W. (2004). Informality Revisited, *World Development*, 32, 1559-78.

OZTURK GOKTUNA, B. ve R. DAYANGAC. (2011), Rethinking the Informal Labour from an Evolutionary Point of View, *Journal of Socio-Economics* 40, 609-615.

PRATAP, S. ve E. QUINTIN. (2002). Are Labor Markets Segmented in Argentina? A Semiparametric Approach, *Working Papers 0202*, Centro de Investigacion Economica, ITAM.

PRATAP, S. ve E. QUINTIN. (2006). Are Labor Markets Segmented in Developing Countries? A Semiparametric Approach, *European Economic Review*, 50(7), 1817-1841.

Revenue Administration. (2008). *The Action Plan of the Strategy to Fight Against Informal Economy*.

SAAVEDRA, J. ve M. TORERO. (2004). Labor Market Reforms and Their Impact over Formal Labor Demand and Job Market Turnover: The Case of Peru, in *Law and Employment: Lessons from Latin American and the Caribbean*, (Eds. Heckman, J., J., and Pages, C.), NBER.

SAYGILI, S., CİHAN, C. ve H. YURTOĞLU. (2001). Productivity and Growth in OECD Countries: An Assessment of the Determinants of Productivity, *Yapi Kredi Economic Review*, 12, 49-66.

Turkish State Planning Organization. (2006). *Ninth Development Plan (2007-2013)*, T.R. Prime Ministry.

VOYVODA, E. and E. YELDAN. (2005). Managing Turkish Debt: An OLG Investigation of the IMF's Fiscal Programming Model for Turkey, *Journal of Policy Modeling*, 27(6), 743-765.